

3583

14 JUL 2009

Ի ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ԼՏԵՏԻՆ ԿԻՑ ՀԵՌԱԿԱ ՈՒՍՈՒՅՄԱՆ ԲՅՈՒՐՈ

15
5-16

Ձեռագրի իրավունքով

ՊԱՏՄԱԳՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ԿՈՒՐՍ I

1930

ՍՈՍԱԶԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ № 4.

Գ. ԵԴԻԼՅԱՆ

ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բ Ո Վ Ս Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ԱՍՍՈՑԻԱՑԻԱ

I. ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ուղեղի սպավորվողու քյունը .
2. Ուղեղի սլաստիկականու քյունը .
3. Ռեպրոդուկցիա (վերարտադրու քյուն) .
4. Հիշողու քյան հատկանիշները .
  - ա) հիշողու քյան հարազատու քյունը .
  - բ) հիշողու քյան ծավալը .
  - գ) հիշողու քյան տեղումը քյունը .
  - դ) հիշողու քյան արագու քյունը .
  - ե) հիշողու քյան բազմակողմանիու քյունը և միակողմանիու քյունը .

1131

15586-52

- 5. Հիշողության տեսակները.
- 6. Հիշողության գաղափարները.
- 7. Մոռացումն.
- 8. Լավ հիշելու պահիտեսիսիկան.

II. ԱՍՍՈՑԻԱՑԻԱ. (ՉՈՒԳՈՐԴՈՒՄԸ)

- 1. Առընթերության ասոցիացիա.
- 2. Նմանության ասոցիացիա.
- 3. Յենթագիտակից ասոցիացիա.
- 4. Ազատ և պայմանավորված ասոցիացիա.
- 5. Արտաֆին և ներֆին ասոցիացիա.
- 6. Զուգորդման սկիզբը և ընթացքը.
- 7. Պերսեվերացիա.

Աղբյուրներ.

КОРНИЛОВ: Учебник психологии. 7-е изд. VII—X.
ЛАЗУРСКИЙ: Психология. 7-е изд. VII, XI, XII.

ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ԱՍՍՈՑԻԱՑԻԱ

1. ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Անցյալում կատարած շարժումներն այժմ կարող են կրկնվել նույն կերպ, առանց անցյալի ֆիզիքական զրգիւնների նույն դասավորութեան, անցյալի հոգեկան գիտակից բովանդակութեաններն այժմ կարող են վերապրվել այնպես, վոր գիտակցողն իմանա, վոր դրանց համապատասխան սկզբնական ապրումները տեղի յեն ունեցել անցյալում: Հին պրոցեսները այսպիսի վերարտադրութեանը հնարավոր և դառնում ուղեղի հետևյալ հատկանիշների շնորհիվ:

1. Ուղեղի տպավորվողությունը (գրգռականությունը): Որդանիցմը փոխհարաբերության մեջ և շրջապատի հետ. այդ փոխհարաբերության հիմքում գրված և ուղեղի տպավորվողությունը, այսինքն՝ ուղեղը գրգռից կամ հենց մարդու օրգանիզմից յեկող զրգիւններից արդվում է, ինքը վորոշ փոփոխութեանների յե յենթարկվում, վորի հետևանքով է լ տեղի յեն ունենում հոգեկան նոր ապրումներ և այլ և այլ ունակցիաներ: Այս նոր ապրումները դառնում են վերհիշման մատերիսը:

2. Ուղեղի պլաստիկականությունը

(Ամրապնդումը)

Ուղեղն ունի մի յերկրորդ հատկութեան, վորով նրա սարուկտուքայի (կառուցվածքի) այն փոփոխութեանները, վոր առաջացել են տրտրավորվողության պատճառով, ամրապնդվում, մնում են. այդ հատկութեանն ասում են նաև պլաստիկականություն, այսինքն՝ արտաքին գրգիւնների արդեցութեամբ տեղի ունեցած փոփոխութեանները պահպանելու—ամրապնդելու ընդունակություն:

Ուղեղի պլաստիկականությունը ֆիզիքական այն հիմնական օրենքի մասնակի, բայց ավելի բարձր, արտահայտութեանն է, ըստ վորի առարկայի մասնիկների այն շղթայակցութեանը, վոր դուրս է հանվել իր նախկին վիճակից՝ նոր վիճակի մեջ դրվելով, ձգտում է պահպանել իր այդ նոր վիճակը: Որինակ յերկար ժամանակ վոլորած պահած թուղթը կամ շորը պահպանում են իրենց ստացած նոր ձևից, նույնիսկ յեթև վոլորած վիճակից ազատում ենք, թուղթը նորից վոլորելիս ավելի հեշտ է վոլորվում:

Նոր վիճակի այսպիսի ամրապնդմամբ ավելի աչքի յե ընկնում օրգանական մատերիան, վորը նուրբ մոլեկուլյար փոփոխութեանների յե յենթարկվում արտաքին զրգիւնների արդեցութեամբ: Այդ փոփոխութեանները հարթում են գալիք նման զրգիւնների ճանապարհները, դալիք զրգիւններն այդ հարթված ճանապարհների պատճառով ավելի հեշտ են պրոցեսներ տալիս և վորոշ ուղղություն են ստանում: Ճանապարհները հարթվում են վոր թե միանգամից, այլ աստիճանաբար, նման զրգիւնների կրկնութեանների շնորհիվ:

Նշանակում է, նոր զրգիւններն ազդելով ուղեղի վրա, անհետ չեն կորչում, այլ վորոշ հետքեր են թողնում նրա մեջ, վորոնք կարող են մնալ կարճ կամ շատ յերկար ժամանակ: Ի՞նչ հետքեր են դրանք, ի՞նչպես են մնում, ի՞նչ բնույթ ունեն նրանք մինչև նորից վերարտադրվելը, այս հարցերը պարզված չեն գիտութեան կողմից:

Գոյութեան ունեն հետևյալ յենթարկութեանները:

ա) Նոր զրգիւց հետո ուղեղի վորոշ տեղի բջիջները մնում են շարժման վիճակի մեջ, վորն աստիճանաբար թուլանում է և յերբ վորոշ պեպքերում այդ տատանումներն ուժեղանում են և մոտենում իրենց սկզբնական շարժումները ուժին, գիտակցութեան մեջ արթնանում են հին զրգիւններին նման ապրումներ, ավելի փոքր ուժեղությունով (մտապասկեր): Այս կարծիքը քիչ հավանական է, վորովհետև այդ դեպքում պետք է ընդունել, վոր ուղեղի ներգլխան անպտուղ կերպով վառնվում է: բ) Վժժանք էլ ընդունում են, վոր զրգիւն ուղեղի մեջ հետքեր է

1040

Թողնում և այն կարծիքին են, վոր ուղեղի այդ հետքերն իրենց բնույթով նման են զբրդապատճառ գրգռին, սա յեւ ճիշտ չէ, վորովհետև նոր ապավորութիւնները և ուղեղի մեջ մնացած փոփոխութիւններն իրարից տարբեր են: Գ) Այլևի հավանական և այն կարծիքը, ըստ վորի ուղեղի մեջ մնում է միայն նախատրամադրութիւն (ПРОДРАСПОЛОЖЕНИЕ), վորն վոչ այլ ինչ է, յեթև վոչ նշարդային հյուսվածքի ընդունակութիւնն իր մեջ պահպանելու այն փոփոխութիւնները, վորոնք առաջանում են գրգռների ազդեցութեամբ, վորով ստեղծվում են նպաստաւոր պայմաններ միևնույն գրգռի կրկնութեան համար: Այլ խոսքով ասած, գրգռը, վոր առաջ տեղի յե ունեցել, կարող է այդ նախատրամադրութեան (կամ հակման, կամ հետքի) շնորհիվ տեղի ունենալ մեծ հեշտութեամբ և արագութեամբ: Ուղեղի մեջ մտանդակներն չեն մնում, այլ նրա մեջ տեղի ունեցած վորոշ փոփոխութիւնները, այսինքն՝ մտապատկերի առաջացման համար մի վորոշ պայման: Վերջնական կարծիք դեռ գոյութիւն չունի:

Գրգռները այս ամբողջումը հսկայական նշանակութիւն ունի որպէս իր համար, վորովհետև այդ կերպ կուտակվում է անցյալի փորձը, վորն ոգտագործվում է ներկա և գալիք կյանքի համար, առանց անցյալի փորձի պահանջման որպէս իր շեր կարող հարմարվել շրջապատին: Գրգռների հետքերի ամբողջումը հոգեբանական տերմինով կոչվում է մտապահում:

3. Ռեպրոդուկցիա—վերարտադրութիւն կամ մտաբերումն

Ամբողջման կամ մտապահման հետ միասին, այլևի ճիշտ նրա հետեւանքով, ուղեղը մի հատկութիւն է ունի, վորով ամբողջված հետքերը օկարողուկցիայի յեն յենթարկվում, այսինքն՝ վերարտադրվում, նորոգվում, մտաբերվում, վերհիշվում են՝ դառնալով մտապատկեր, ճանաչված առարկա, ծանոթ շարժում—գործողութիւն և այլն: Ուղեղի մեջ մնացած հետքը—նախատրամադրութիւնն այսպիսի հետեւանք է տալիս, յերբ ուղեղի վրա ազդում է մի նոր գրգռ, վորն իր բնույթով նման է այն գրգռին, վորն անցյալում տեղի յե ունեցել և ուղեղի մեջ հետք է թողել: Ռեբեմն արտաքին նոր նման գրգռը պատճառ և դառնում հետքի ուժեղացման և հոգեկան յերևույթ տարւոն շհետքերը կարող են ուժեղանալ և նկատելի հոգեբանական հետեւանքներ տալ նաև ասոցիացիայի պատճառով: Նույն ժամանակում տեղի ունեցող գրգռների հետքերը կարողացվում, գուգորգվում են իրար հետ և այսպիսով կազմում հետքերի շղթաներ: Ապագայում, յերբ գրգռվում է մի հետք առանց նոր գրգռումների,

գրգռվում են նաև այդ հետքի հետ կապված մյուս հետքերը: Ասոցիացիայի այս յերեվույթի մասին հետո այլևի մանրամասն խոսք կլինի:

Ամբողջութիւն (մտապահելու) և վերարտադրելու (մտաբերելու) այս պրոցեսները միասին առնված կոչվում է հիշողութիւն:

4. Հիշողութեան հատկանիշները

Ա) Հիշողութեան հարազատութիւնը.—Վորքան էլ լայն պայմաններ ստեղծված լինեն, անհար և հիշելիքն այնպես ճշգրիտ և մանրամասն վերարտադրել, ինչպես առաջին անգամ նույն բանն ըմբռնածը: 240 ուսանողից յուրց է տրվում, 20 վայրկյան տեւողութեամբ մի նկար, միայն վեց հոգի յեն ճիշտ և մանրամասն նկարագրում առարկան, մյուսները տալիս են անհավասարիմ նկարագիր:

Ժամանակի ընթացքում ըմբռնածից վորոշ բաներ մոռացվում են, վորոշ բաներ այլևայցվում, հենց նորն ըմբռնելիս ամեն մեկն տարբեր է ըմբռնում, տարբեր կողմերի վրա յե ուշադրութիւն դարձնում՝ համաձայն իր ուրույն ապագայիցիաների:

Հիշվածի այս մասամբ անհարազատութիւնը կամ անճշգրտութիւնն ողտակար է, վորովհետև որպէս իր համար անհրաժեշտ չէ ամեն բան հիշել և ամեն հիշած բան էլ ամեն մի կողմով լայ հիշել, այլ հիշվում է մի բանից այն մասերը, վորոնք հատուկ ողտակարութիւն ունեն որպէս իր համար:

Ճիշտ ու մանրամասն և անճիշտ հիշելու տեսակետից մարդիկ զգալի կերպով տարբերվում են իրարից: Կան արտակարգ չափերով ճիշտ հիշող անձնավորութիւններ, որինակ, Մոցարտը 14 տարեկան հասակում առաջին անգամ մի բարդ կառուցվածքի յերաժշտութիւն է լսում և հետո ամբողջը ճաշնագրում ճիշտ: Մի նկարիչ Ռուբենսի մի բարդ նկարի նայելուց հետո, նույնը հիշողութիւնից նկարում է այնպես, վոր դժվար է լինում վորոշել, վորն է բնագիրը, վորը պատճեն: Մանկատան մի կառավարչուհի 30 յերեխայի սպիտակեղենը լվանալուց և հարթուկելուց հետո, հտտով վորոշում է, թե վոր չարը վոր յերեխային է: Բայց այս նույն մարդիկ այլ ինդիւրներում նույն տեսակ ճշգրիտ հիշողութիւն չունեն:

Արտակարգ գեղեցիկ մի կողմ թողնելով, պիտի ասենք, վոր նախկին ապրումները վերարտադրելիս, այնպէս ձեւափոխութիւններ են մտնում, վորով վերհիշվածը բավականին տարբերվում է նախկին—իսկական ապրումից, հենց դրա համար էլ վորոշ հոգեբաններ ասում են, վոր ճիշտ վերարտադրութիւնը (մանավանդ խոսելիս) վո թե սոյոքական, այլ բացառիկ յերևույթ է: Պետք է ծանոթանալ այն հանգա-

մանքները հետ, վորոնք խեղաթյուրում են նախկին փորձի սեպտո-
դուկցիան (մտաբերումը) :

ա) Մի բան ճիշտ կամ սխալ է վերարտադրվում, նայած թե ըմբռո-
նողն այդ բանի վոր մասերի վրա յե ուշադրությունն դարձրել է վոր
մասերն անուշադրության մասնել, ըմբռնման ժամանակ ինչ ապագեցեպ-
ցիայի ազդեցության տակ հոգեկան ինչ վիճակի մեջ է յեղել : Հենց ըմ-
բռնումն ինքը մասամբ սուբյեկտիվ հանգամանք ունի, վորովհետև
նախկին փորձը ձեվափոխում է ըմբռնմանը : Այնպես վոր սուբյեկտի-
վիզմը սկսվում է ըմբռնման մոմենտից :

բ) Ըմբռնման բովանդակությունն այնուհետև բնական փոփոխու-
թյունների յե յեթարկվում մտապահված ժամանակ, այսինքն՝ ըմբռո-
նելու մոմենտից սկսած մինչև մտաբերելը : Այդ ժամանակի ընթացքում
նախկին ըմբռնման վորոշ տարրեր գունափոխվում են, վորոշ մասեր
խսպառ մոռացվում և նոր ելեմենտներ կցվում նրա հետ, վոր չկային
նախկին փորձի մեջ : Մոռանալը դա մի բնական յերևույթ է և վորքան
մեծ է առաջին ըմբռնման և նրա վերհիշման մոմենտի մեջ յեզած ժա-
մանակը, այնքան մոռացված տարրերն ավելի շատ են լինում :

գ) Մի վորոշ ապրումի հիշողական պատկերն այն ժամանակ և ա-
ռանձնապես խեղաթյուրվում, յերբ կարն ժամանակ այդ ըմբռնու-
թից առաջ և հետո այնպիսի ապրումներ են տեղի ունեցել, վորոնք նման
են իրար հետ և ել դժվար է նրանց իրարից բաժանել :

Իսկ յեթե այդ ապրումներից մեկը հատուկ զգացմունքով և հետա-
քքրականությամբ է շեշտված և աչքի յե ընկել, նա յետ է մղում
մյուսներին և ամբողջ խումբ ապրումների համար դառնում է վորոշիչ
ուժ՝ վերհիշելու ժամանակ (որինակ, ուսանողական տարիների մասին
խոսելիս, ամեն բան հաճելի յե նկարագրվում, թեև կյանքի ⁹/₁₀-ն առու-
րյայի մեջ է անցել) : Նշանակում է մի վորոշ զեպքի մասին պատմելիս
մենք անգիտակցորեն ի նկատի յենք առնում նաև այդ զեպքի նման
զեպքերի ապրումների տարրերը :

դ) Հին զեպքի վերարտադրության վրա խեղաթյուրող է ազդում
նաև սովորությունը : Հիշողական մտապատկերներն աստիճանաբար
կորցնում են իրենց առանձնահատկությունները և ավելի ու ավելի մո-
տենում են ընդհանուր սխեմայի, որինակ, նախկին մի գրոսանքի մա-
սին պատմողը չի նկարագրում բոլոր մանրամասնությունները, այլ նը-
կարագրի մեջ այնպիսի գծեր է մտցնում, վորոնք սովորաբար տեղի յեն
ունենում այսպիսի գրոսանքների ժամանակ : Յերբ մեզ հորցնում են,
թե այն ինչ սենյակում տեսած կարասիքն ինչ գույն ունի, առանց տա-
տանվելու պատասխանում ենք «զեղին», թեև զեղին չէ, վորովհետև

մեր սենյակինը զեղին գույն ունի : Մեր մտքում կայուն ձևեր ընդու-
նած բովանդակությունները հաճախ բոնում են այս կամ այն զեպքի
մանրամասն նկարագրի տեղը :

յե) Մոռացման պրոցեսը մասամբ դանդաղում, կանգ է առնում,
յերբ մի ապրումի մասին խոսում ենք, վերարտադրության ենք յեն-
թարկում : Առաջին անգամ մի զեպքի մասին խոսելիս զեպքն առարկա-
յութեն և մանրամասն ենք պատկերացնում, իսկ յեթե հետո ելի նույն
զեպքի մասին ենք խոսում, այստեղ արդեն չկա ուսալ զեպքի կենդանի,
վառ պատկերացումը, այլ մասամբ կրկնում ենք նախկին պատմածը,
հին պատմածն արդեն ազդում է նոր պատմածի վրա և վորքան շատ
ենք պատմում, այնքան հեռանում ենք բուն զեպքի ճիշտ պատկերացու-
մից, վոր միայն սխեմատիկ պատմելու, այլ նոր տարրեր ավելացնելու
պատճառով : Հենց դրանով է բացատրվում այն հանգամանքը, վոր
ստախոսը (վորը շատ է սիրում սուբյեկտիվ լրացումները), վորքան
հաճախ է պատմում իր ստերի ու ցանկությունների մասին, ավելի ու
ավելի յե հավատում, վոր իր պատմածները ճիշտ են և վերջն ել շատ է
վերավարվում, յերբ իրեն չեն հավատում : Ծշմարտախոս մարդը յեթե
ուշադիր լինի իր պատմածներին, կտեսնի, թե ինչպես նույն բանի մա-
սին կրկնակի պատմելիս, վերջին պատմածը բավականին տարբերվում է
առաջին պատմածից :

զ) Բառերը—լեզուն նույնպես պատճառ են դառնում խեղաթյուր-
ման. բառերի իմաստները ճիշտ չիմանալը, մի բառ մի այլ բառի տեղ
գործածելը, հմուտ չլինելը, ներքին վիճակները բառերի հետ կապակ-
ցելու մեջ և այլ նման հանգամանքներ պատճառ են դառնում, վոր խո-
սողն անգիտակցորեն խեղաթյուրի իր պատմածի բովանդակությունը :
Հոգեկան բովանդակությունները սեալ վիճակներ են, իսկ բառերը պայ-
մանական (սիմվոլիկ) նշաններ այդ բովանդակությունների համար :
ամեն մի մարդ նույն հաջողությամբ չի միացնում պայմանական նը-
շանները (բառերը) հոգեկան բովանդակությունների հետ :

ե) Վերարտադրության ժամանակ հակայական նշանակություն ու-
նի վերարտադրողի վերարտադրման մոմենտի հոգեկան վիճակը. ինչ
աստոցիացիայի սղակներ կան այդ բոլորին նրա զիտակցության մեջ,
ինչով է գրազված նրա ուշադրությունը, ինչ զգացմունքի ազդեցու-
թյան տակ է գտնվում, սրամազիր է, թե անտրամազիր, մտազրու-
թյուն ունի որչեկտիվ լինելու, թե ուզում է գիտակցաբար ստել և
այլն, այս բոլորն ազդում են վերարտադրության վրա :

ը) Հարց տալը կարևոր դեր ունի վերարտադրության ժամանակ-
յեթե մեկն ազատ պատմում է իր ապրածի մասին, կարող է նրա պատ-
մածը բովանդակությամբ ազգատ լինել, բայց ընդհանրապես ճիշտ է

լինում իսկական ղեկավարի համեմատութեամբ: Յերբ հետս պատմողին հարցեր եմք տալիս, վոր իր պատմածի վորոչ թերինները ճշտի, հաճախ դրանով նրան ղեկավար անճշտութեանն ենք մղում, մանավանդ յեթե մեր հարցերը նրա համար հենարաններ չեն դառնում ղեկըն ալելի լավ վերհիշելու: Պատասխանողն ալղպիսի հարցերի պատասխանում ե ըստ սովորութեան (որինակ, յեթե հարց ես տալիս, թե կահարասիքն ինչ դուքն յեր, նա ըստ սովորութեան ասում ե. «ղեկըն», թեև ղեկըն չի յեղել):

Հարցը հաճախ պատասխանը պատմողի բերանն ե դնում:

Հարցնող անձն ել ե ազդում պատասխանողի վրա. պատասխանողը յենթարկվելով հարցնողի հեղինակութեանը, իր պատասխանները հարմարեցնում ե հարցնողի պահանջներին, (ինչ բան կուզի լսել հարցնողը) այս ղեկընում պատասխանողն ինքնավստահութեան չունի ե ներչնչվում ե հարցնողից:

Հարցնողից վախենալը, նրան արտակարգ չափերով հարցելը կամ սիրելը պատասխանողին կարող ե տանել ղեկավարի ղեկավարված սուտը (այս տեսակետներից պետք ե մոտենալ դատավարութեան ժամանակ տեղի ունեցող վկայութեաններին):

Թ) Մանկան վերարտադրութունը. մանկան վերապատմելն ալելի բիչ վստահելի յե, վորովհետև նրա ուշադրութեանն այլ ուղղութեան ունի, պատասխանում ե ավստմատ կերպով, հեշտ ե ներչնչվում ե հեղինակութեան յենթարկվում, սուբյեկտիվ լրացումները նրա մոտ ալելի ուժեղ են. նա ընդհանրապես մտադրութեան չունի փաստական տեղեկութեանն ռալ իրողութեան մասին, այլ մեծ հաճույք ե ստանում իր յերևակայութեան խողերից ե չափազանցութեաններից: Յեթե կարողանում ենք մանկանը արամադրել ճիշտ տեղեկութեաններ տալու, նրան սակայն պակասում ե հաճախ ըննադատական ընդունակութեանը, չի տարբերում իր հիշողական իրական-փաստականն իր կատարած սուբյեկտիվ ե քմահաճ լրացումներից ե հավելումներից, նա իրեն «ցանկանլի մտապատկերները», վոր լի յեն հաճույքով, մտցնում ե փաստական պատկերների մեջ: Մտնուկն առհասարակ անտարբեր վերաբերմունք ունի ղեկավար ճշմարտութեանը, աստիճանաբար կյանքի վորձի ե կրթութեան մեջնցով ե նա գալիս այն համոզման, վոր ճշմարտութեանը հասարակական կյանքի նորմալ փոխհարաբերութեան պայմաններից մեկն ե:

Մտնուկը վերաբարադրութեան ժամանակը շատ հեշտութեամբ ե յենթարկվում ներչնչման. նա իր անձնական վորձից գիտի, թե ինչ պատասխաններ են հաճելի վիճակ ստեղծում ե ինչ պատասխաններ՝ ահաճ, այդ շատ անգամ նա հասկանում ե հարց տվողի խոսելու տոնից ե մի-

միկայից: Մանկան խոսելը, մի բան զնահատելը մեծապես կախված ե այն բանից, թե նա վորքան ե սիրում կամ ասում այր կամ այն բանը, այս կամ այն անձին: Որինակ, յեթե սիրված մի աչակերտ մտրգանքի ժամանակ սխալ շարժումներ ե անում, նայող ընկերները Տ2 տակառ պնդում ե, վոր նա սխալ չի արել ե այդ արվում ե ասանց ղեկըն խարդախելու ցանկութեան:

Բ) Հիշողութեան ծավալը. Հիշողութեան ծավալը վորոչում ե նրանով, թե մեկն ինչ քանակի փաստեր կարող ե մտապահել ե վերարտադրութեան ժամանակ ոչտադործել: Մտվալի մեծութեանը կամ փոքրութեանը պայմանավորված ե ուղեղի ամբազնիցման (պլաստիկականութեան) ընդունակութեամբ նաև նրանով, թե մեկն ինչ յեղանակներով ե մի բան սովորում: Հիշողութեան ծավալի տեսակետից մարդիկ զգալի կերպով տարբերվում են իրարից. կան հիշողութեան արտակարգ մեծ ծավալ ունեցող մարդիկ, մանավանդ իմացութեան վորոչ ասպարեկներում: այսպես որ. Պոնտոսի թագավոր Միհրդատը հասկանում եր 22 լեզու, անդլիացի պատմարան Բյակլը 29 տարեկան հասակում հասկանում եր 19 լեզու: Կարդինալ Մեյցսթանտին հասկանում եր 66 լեզու, վորից 36 լեզու գիտեր լիակատար կերպով լավ. 11 լեզու բավարար, 7 լեզվով վստ եր խոսում, իսկ 12 լեզվով կարդում եր: Մի հայտնի յերաժշտի 2 տարեկան աղջիկը յերգում եր հոր հեղինակած յերաժշտական կտորները, յերբ հայրը նրան ձայնակցում եր պաշտամուրով:

Գ) Հիշողութեան տեղորոշումը. նայած թե մեկը վորքան յերկար ժամանակ ե իր ապրածները մտապահում կամ մոռանում, բառ դուրս յել վորոչում ե նրա հիշողութեան տեղորոշեան ուժը, վորը տարբեր մարդկանց մոտ տարբեր ե լինում, վորոչ տարբերում հիշողութեան տեղորոշեանը յերկար կամ կարճ ե լինում:

Դ) Հիշողութեան արագութեանը. կան մարդիկ, վորոնք իրենց ապրածը հեշտ ու արագ են վերհիշում, ուրիշները՝ դժվարութեամբ ե դանդաղ: Յերեխաները դանդաղ ե դժվար են վերհիշում:

Յ) Հիշողութեան բազմակողմանիութեանը կամ միակողմանիութեանը.

Կան մարդիկ, վորոնք առհասարակ ամեն բան ընդհանրապես լավ են հիշում, շատերը միայն մի քանի սպափորութեաններ են յով հիշում (աստրիկաներ, անուններ, ձայներ, շարժումներ), ուրիշներն ել միմիայն մի վորոչ բան են ստանձնապես յով հիշում (միմիայն դեմքեր, կամ դույներ, կամ յերկրաչափական ձևեր, կամ անուններ, կամ թվեր ե այլն): Դրա համար ել այս կամ այն տեսակի հիշողութեան անհատը հարմար ե լինում այս կամ այն պրոֆեսիայի համար:

5. Հիշողութեան տեսակները.

ա) Հիշողութեան լինում է մեքենայական այն դեպքում, յերբ սովորելիքն մասերն իրարից չեն բղխում արամարանորեն, չեն կապակցված իմաստներով և մաքր մի վարչ մարդկային շին ապրիս (որինակ, վանկեր, անկապ բառեր, անուններ, թվեր սովորելը)։ Մեքենայական է հիշողութեանը նաև այն դեպքում, յերբ իմաստ ունեցող մի նյութ անգիր և արվում, կամ միտք ունեցող լսված կամ կարգացած նախադասութեանները յուրացվում են մեկի կողմից բառացի իմաստը հասկանալու։ Մեքենայական է հիշողութեանը նաև այն ժամանակ, յերբ հիշված բովանդակութեաններն իրար հետ կապակցված են միայն թե արամարանական իմաստի տեսակետից, այլ արտաքին պատահական սուպրաթյութեաններն արդեցութեամբ, որինակ, տեսել ենք մի ծառ, նրա կողքին մի սայլ, սայլի մոտ մի մեծ քար, քարի տակ լճացած ջուր, տեսնելու ժամանակ ծառի ճյուղը կտարվել և և այլն, այս բոլորը արպարովի և մեր մաքր մեջ և կարող են հետո վերհիշվել, միայն նրա համար, վոր ներքին իմաստներն տեսակետից մի արամարանական ամբողջութեան են կազմում, այլ վորովհետև պատահականորեն իրար կողքի չեն յեղել և մենք այդ բոլորը բժրանել ենք միասին, իրար կողքի կողքի, սուղնթեր լինելու հանդամանքն և նրանց կապակցել իրար հետ։

բ) Տրամաբանական հիշողութեան ժամանակ սովորելիք նյութի մասերն իրար հետ կապակցված են և տալիս են ամբողջական միտք. ամեն մի մասնիկը արամարանական ամբողջութեան մեջ իր տեղն ունի։ Չեն հիշվում արված բառերը նույն հաջորդականութեամբ, այլ հիշվում են գլխավոր մաքրն ու նրանց կապերը։ Ատեղծվում են մաքր սխառներ (որ կենդանարանական սխառներ), վորոնց մեջ են ասելում և սխառներ մի վորոչ տեղում տեղավորվում նոր գիտելիքները։

Հիշողութեանը կարելի չէ նաև տեսակներն բաժանել հիմք վերցնելով հիշված հոգեկան յերեմուցթի բովանդակութեանը։

ա) Ափփեկալիլ հիշողութեան. կան մարդիկ, վորոնք համարյա չունեն ափփեկալիլ հիշողութեան, կամ յեթե ևլ ունեն, շատ թույլ և, սրինակ, մեկը, վորը ինզղվելուց հողիվ և արտավել, արպարում հիշում է դեպքը, վորը նրա մեջ այժմ մի մի գրպանումը չի առաջացնում։ Մի ուրիշը, յեթե հիշում է նույնիսկ բժշկի ընդունարանը, սկսում է այն անհանգստութեանը և տհաճութեանը գրալ, ինչ ընդունարանում յեղած ժամանակը։

Մարդու վարմունքի համար այս հանդամանքը մեծ նշանակութեան ունի. յեթե մեկը մի վատ բան և արել և սաացել տհաճ գրպանումը,

բայց հետո այդ տհաճ գրպանումը բոլորովին մոռանում է, կարող է նորից հին, վատ բանը կատարել։

բ) Խնտիլեկտուալ (մտալիլ) հիշողութեան ժամանակ հիշվածը վերարկում է գիտելիքների (մտապատկերներ, գաղափարներ և այլն) . այս տեսակետից մարդիկ բաժանվում են մի քանի տիպերի (տեսողական, լսողական, շարժողական և խառն, այս մասին հետո ավելի մանրամասն խոսք կլինի)։

6. Հիշողութեան զարգացումը.

Վեց ամսական յերեխան տաք ջրով լի բաժակը բռնելուց հետո, յերբ մի քանի օր անց ևլի ջրով լի բաժակ է տեսնում, յետ է հրում. մեկ և կես տարեկան յերեխան իր գալակին ճանաչում է յերկու-յերեք շաբաթ շաններուց հետո, 2 տարեկան ժամանակ հիշում է մի քանի ամիս անցնելուց հետո։ Ատրիճանարար է զարգանում մանկան մտապատկերներն քանակը. յերեխաներն մոտ մինչև 12 տարեկան հասակն իշխում է մեքենայական հիշողութեանը։

Ընդհանրապես ընդունված է ասել, վոր յերեխաններն հասուն մարդուց ավելի ուժեղ հիշողութեան ունեն, բայց գա ճիշտ չէ. նախ յերեխաներն հիշելու ճապար վաքը և, յերկար նախադասութեանները, յերկար և շատ հարցերը, շատ սուպրաթյութեանները դժվար են ըմբռնում և միտքը պահում, յերեխաներն հիշողութեան արագութեանն ավելի թույլ և, ավելի դժվար են ողտագործում իրենց իմացածները։ Պատճառներից մեկն անվարժութեանն է, մյուսը՝ վերարտադրելու (տեղորդակցելի) ժամանակի ավելի յերկարատևութեանը, գրա համար ևլ հարցերին ավելի ուչ են պատասխանում։ Ասում են, վոր յերեխաներն ավելի հեշտութեամբ են անգիր անում, քան հասունները, գա յել ճիշտ չէ. յեթե հասուն մարդն անգիր անելու այնքան վարժութեաններ կատարի, վորբան գալրոցականը, այն դեպքում նա ավելի հեշտութեամբ անգիր կանի։

Նեչայեվը 8—16 տարեկան աշակերտների վրա, մեքենայական հիշողութեան ուժն ուսումնասիրելու համար, վործեր կատարեց և այն յեղրակուցութեան յեկավ, վոր մեքենայական սուպրաթյութեանները մեծերն ավելի լավ են հիշում, քան վաքերը։

Մեծերն մեքենայական հիշողութեանը, ճիշտ է, ընդհանրապես, մասամբ թուլանում է շարք ողղութեամբ անգիր ունեցող քիչ վարժութեաններն, արամարանական հիշողութեան զերակշուրթեան և կյանքի աննպատ հանդամանքների, մանուկանդ հիվանդութեանների շտրհիվ (նեվրատտենիա, պակատարյունութեան, գերհոգնածութեան և այլն)։

Տրամաբանական հիշողությունն սկսում է զարգանալ 12 տարեկանից հետո և զգալի արագ ուժեղանում է մինչև 25 տարեկան հասակը, իսկ իր զարգացման մաքսիմումին և հասնում մինչև 15 տարեկան հասակը, վորից հետո սկսում է աստիճանաբար բնկնել, իսկ ձերության հասակում բոլորովին թուլանում է :

Մեքուենին նոր ապավորություններն արագ մոռանում է նույնիսկ հաճախակի կրկնություններից հետո, իսկ հին, մանկություն ժամանակից ապավորությունները հիշում է շատ լավ :

Պատճառն ուղեղի Փիզիոլոգիական բնույթի փոփոխվելն է, մանկական ապավորությունների հաճախ, կրկնված լինելը, իսկ նոր ապավորությունների փառ մտապահվելու պատճառը հաճախորեն հետևյալն է. մտապահվելու համար ելականը միմիայն ապավորվելը չէ (վորը թույլ է ձերունու մոտ) այլ և նոր ապավորությունը վերամշակելը, հին փորձի հետ միացնելը—կապակցելը, յեթև այդ պրոցեսը հաջող է տեղի ունեցել, մտապահվում է լավ, իսկ ձերունին նոր ապավորությունները չի կարողանում հին փորձի հետ լավ և հեշտ կապակցել, այդ պատճառով էլ շուտ է մոռանում :

7. Մոռացումն.

Մոռացումը մի բնական և նույնիսկ անհրաժեշտ յերևույթ է. կենսական կարիքների տեսակետից անհրաժեշտ չէ, վոր ամեն անկարևոր, յերկրորդական արժեքի փաստ մտքում պահենք, բացի այդ սրվա մեջ ստացվող ապավորությունների բանակն այնքան շատ է, վոր ուղեղի համար անհնար է այդ բոլորը մտապահել, այդ կերպ կասեցվելը միայն մի արտակարգ և ավելորդ ծանրաբեռնվածություն :

Յեթև ամեն բան մտքում պահելնք, այն գեպրում անցյալի մի փաստ մտարերին այնքան ժամանակ կպահանջել, վորքան ժամանակ անցած է յեղել նույն փաստը կատարվելուց մինչև այժմ մտարերից վայրկյանը, այսինքն՝ ամեն ինչ պետք է մտարերիցնք ինչ անցել-զարձել է այն փաստը տեղի ունենալուց մինչև այժմ : Բայց իրավես աջպես չի, մեր մտքից գուրս են բնկել, մոռացվել են ահազին փաստեր, գեպքեր, ապավորություններ և մենք ատանց բոլոր անցած-զարձածը վերհիշելու, իսկույն հիշում ենք հին գեպքը : Ատանց գիտակցական վիճակներ խոչոր թվի իսպառ, իսկ մի մասն յեյ ժամանակավոր մոռացման, մենք չեյնք կարող մի բան մտապահել և հետո հիշել : Մտապահելն ինքը մի ժամանակավոր մոռացումն է . Ուրեմն մոռացումը մի բնական և անհրաժեշտ յերևույթ է, յեթև միայն մոռացման պրոցեսն արտակարգ չափերով չի տեղի ունենում :

Մի բան մոռանալու համար չպետք է վորոշել, վոր անհրաժեշտ է մոռանալ և վորձեր անել վորոշումի միջոցով այդ բանը մոռանալ : Միշտ մտածել այն մասին, վոր անհրաժեշտ է այս կամ այն ինչ բանը մոռանալ, նշանակում է այդ բանն ավելի լավ հիշել, վորովհետև այդ բանը նորից ու նորից է ապրվում մեր կողմից կենտրոնացած ուշադրություն մասնակցութամբ : Այդ դեպքում միտքն այլ բանով պետք է զբաղեցնել, պետք է շրջապատը փոխել (որինակ, ճանապարհորդել) :

8. Լավ հիշելու պսիխոտեխնիկան

Ամեն մի մարդու ուղեղի հիշելու կարողությունը բնականից վորոշ ուժ ունի, մարդիկ բնականից փառ կամ լավ են հիշում ստացած ապավորություններն ու գիտելիքները՝ նայած թե ճրանց ուղեղները ինչ ապավորվողություն և պլաստիկականություն ունեն, մարդիկ կան, վորոնց ուղեղային նյութը բնականից շատ նուրբ ապավորվողություն և ամբողջաբար հատկություն ունի, վորով և պայմանավորվում է բնականից նրանց լավ հիշելու բնույթականությունը, ուրիշների նյարդային այդ նյութի հատկությունը թույլ է : Մինչև այժմ միջոցներ չեն գտնված ուղեղի այդ բնական հատկության ուժը արհեստականորեն ուժեղացնելու : Սակայն հոգեբանական տեսական ու գործնական (պսիխոտեխնիկական) ուսումնասիրությունները հնարավորություն են տալիս առաջադրելու սովորելու այնպիսի ձևեր, վորոնց սղնությունը հնարավորություն է ստեղծվում սովորածն ավելի լավ հիշելու և մտքում պահելու :

Այդ միջոցները հետևյալներն են . —

ա) Պետք է սովորել ուղեղի քարմ և հանգիստ ժամանակ, հոգնած ժամանակ սովորածը մոռացվում է հեշտություն :

Մտքում պահելու համար լավ է սովորել յերեկոյան, վորովհետև արտաքին ապավորությունների բշանալու պատճառով ուղեղը բազմազան աշխատանքներ չի կատարում, ուշադրություն այս ու այն կողմը չի ցրվում : Բնի ժամանակ այդ ապավորությունները (սովորածը) վորոշ չափով յենթադիտակից յեղանակով մշակվում են : Իսկ նույնն ատավոտյան կրկնելուց հետո՝ ավելի լավ է ամբողջովում, գուցե պատճառներից մեկն էլ այն է, վոր ատավոտյան կրկնելը տեղի յե ունենում վոր թե յերեկոյան սովորելուց անմիջապես հետո, այլ մի ծ կամ 10 ժամ հետո, իսկ ուշ կրկնելը, ինչպես կատաններ լավ է աղղում հիշելու վրա : Տրամաբանական դժվար աշխատանքները (ինդիքներ վճռելը, նոր բարդ հարցեր լուսարանելը) ցանկալի յե կատարելու ատավոտյան :

բ) Սովորելիքը պետք է տարվորվի ուժեղ (ինտենսիվ) և գիտակից պարզ և վորոշ, թույլ և անորոշ տարվորութունները մտացվում են հեշտությամբ:

գ) Սովորելիքն մտքում ուժեղ տարվորելու համար, պետք է ուշադիր վիճակում սովորել, կենտրոնացած լինել, մի կողմ թողնելով կողմնակի, հարցի հետ կապ չունեցող հանգամանքները: Ուշադիր սովորելու ժամանակ կրճատվում է կրկնութունների կարիքը: Մի տարեկանի կարելի չէ հարյուրավոր անգամ նայել, բայց նրա մանրամասնութունները մտքում չպահել, անուշադիր զիտած լինելու պատճառով:

դ) Սովորելիքը ուժեղ տարվորութուն կթողնի և մտքում յերկար կմնա, յեթե նա լինի հետաքրքիր, զգացմունքներ գարունակող. կենսական շահերի ու կարիքների հետ կապակցված նյութ:

յե) Սովորելիքը հեշտ կմբռնվի և մտքում յերկար կմնա, յեթե սովորողն ունի անցյալի համապատասխան փորձ, ապա քրեպիտալի մասսաներ—նյութեր: Բացարձակ նոր անցյալ փորձի հետ կապեր չունեցող նյութը նախ չի հասկացվի, իսկ մեքենայորեն սովորելուց հետո յեղ, իսկույն կմոտացվի:

զ) Նյութը վաղ թե ցույց, առանձնացած պետք է սովորել, այլ կապակցված—գուգորված համապատասխան այլ նյութերի հետ, վորքան համապատասխան ասոցիացիաները շատ են, վորքան րմբոնման ժամանակ շատ զդաշարաններ են մասնակցում, վորքան կոմպլեքսներով են կատարվում մտքի յուրացումներն, այնքան լավ է հիշողության համար: Որ. առարկային պետք է վաղ միայն նայել, այլ և լսել նրա ձայնը, շուտից ալ առարկան, հոտոտել և ճաշակել ալ առարկան, իսկ յեթե նույն առարկան վերարտադրվի ձեռարկեստային աշխատանքի միջոցներով, ավելի լավ: Կամ՝ մշակվող հողվածը կապակցել անցյալ հողվածների, կյանքի զիպվածների, յերևակայությամբ ստեղծված հանգամանքների հետ և այլն:

Սակայն այս կապակցութունները պետք է տրամաբանական ամբողջության, սխտեմի մեջ մտնեն. եյականը միայն զուգորդումների բազմազանությունը չէ, այլ նրանց սխտեմատիկ կապերը (որ. սովորած կենդանին գնել կենդանաբանական սխտեմի մեջ, պատմական գեպը՝ պատմության ժամանակագրության մեջ և այլն):

ե) Նյութը պետք է սովորել ամբողջովին և վաղ մաս—մաս, յեթե միայն սովորելիքը մեծ ծավալ չունի:

Փորձերը ցույց են տվել, վոր ամբողջովին սովորելը պահանջում է ավելի քիչ ժամանակ և ավելի քիչ կրկնութուններ և շատ ավելի յեր-

կար է մնում հիշողության մեջ, քան մաս—մաս սովորելը: Այսպես որ. տանը սողանոց մի բանաստեղծություն ամբողջովին սովորելիս պահանջվեց 2 րոպե 47 վարկյան, կարիք յեղավ կրկնելու 12 անգամ, իսկ մի տարի անցնելուց հետո սովորածից մնացել էր 23%—ը, իսկ մաս—մաս սովորելը պահանջվեց 3 րոպե 3 վարկյան ժամանակ, կարիք յեղավ 45 կրկնության, իսկ մի տարի հետո մնացել էր սովորածի 12%—ը:

Պատճառն այն է, վոր ամբողջովին սովորելիս շեշտվում է նյութի տրամաբանական կողմը, վորը լավ դուգորդման համար ուժեղ ազդակ է, բուրբ մասերը նույն կերպ և նույն քանակով են կրկնվում և մեկն անգամ ընդգրկվում է ամբողջական միտքը:

Յեթե նյութը մեծ է, պետք է արամարանական կտորների բաժանել, կտորները սովորել և հետո ամբողջը միասին ընդգրկել:

ը) Մի բան լավ մտքում պահելու միջոցներից մեկն էլ կրկնությունն է:

Կրկնությունն ավելի լավ հետևանք է տալիս, յեթե կրկնողը հասկանում է սովորելիքի միտքը, ամբողջն է կրկնում և վաղ կտոր—կտոր և կրկնությունը բաժանում է որերի վրա. յեթե նյութը դժվար է: Իբար յեռից հաճախ կրկնելով որ. մի բանաստեղծություն անգիր անելիս, պահանջում է ավելի շատ կրկնություն և ավելի շուտ և մոտացվում, իսկ յեթե կրկնությունները որերի վրա յեն բաժանված, ավելի քիչ կրկնության կարիք կա և սովորածն ավելի ուշ է մոտացվում:

թ) Մի բան սովորելու համար պետք է սկզբում վանդաղ սովորել, իսկ հաջորդ կրկնությունների ժամանակ սովորելու տեմպը (արագությունը) պետք է մեծացնել: Սովորելիս աշխատանքը շուտ—շուտ ընդհատելը վնասակար է, պետք է աշխատանքը, նույնիսկ փոքրերի համար, տեղ անմիայն 15 րոպե. մեծերը կարող են և պետք է անընդհատ աշխատեն ավելի յերկար ժամանակ: Ծուռ—շուտ ընդհատելը ցրում է աշխատությունը, թուլացնում հետաքրքրությունը և մեր ամբողջ սրգանիք—մի հարմարեցումն աշխատանքի՝ վերանում է և մեկն անգամ նորից սկսելիս անհրաժեշտ է լինում ուժ գործ գնել իր վրա՝ հարմարելու նոր սկզբից աշխատանքին:

ժ) Մտապահումը և մտաբերումը կարելի չէ մտաամբ ուժեղացնել վարժությամբ: Մի վորոշ տեսակի աշխատանքի մեջ վարժվելուց հետո (որ. անմիա վանկեր անգիր անել) այն նույն անհատն այնուհետև վաղ միայն նոր արվող անմիա անկող վանկերն և հեշտությամբ սովորում, այլ նաև ուրիշ, բայց բնութիվով գրան նման աշխատանքներն և կատարում և սովորում, որինակ այնուհետև հեշտ է հիշում և սովորում թվեր, անուններ բանաստեղծություն և այլն:

Այս կերպ վարժվելուց հետո ապագայում նման մի նոր բան սովոր-

նրանց մեջ ստեղծվել է սերտ կապ այնպես, Վոր ստաճին զրգիտն ու շարժումը բավական է, Վոր մյուս շարժումներն, զուգորդման հիման վրա, անդի ունենան մեքենայերն նույն հաջորդականությունը:

Ստվարությունը պարզացնում, հեշտացնում ու արագացնում է մարդու արարքները, բիչ է հոգնեցնում, անասում է ուժերը, կարիք չի լինում կենտրոնացած ու շարժությունն է գիտակցություն մասնակցություն:

Աստվածությունը զուգորդում էրար հետ կապվում են վոչ միայն նույն զգայարանի ստվարությունները (տեսողականը—տեսողականի, լսողականը—լսողականի հետ և այլն) այլ և տարբեր զգայարաններին տպավորություններն են կապակցվում իրար հետ: Որ տեսողականը կապվում է լսողականի հետ—կարգալու ժամանակ տեսերի տեսողական բարձրումներին միանում են լսողականները (տատերի հնչյունները), իսկ սրանք էլ միանում են շարժումների հետ (արտասանել հնչյունները):

Նվազելիս, գրելիս տեսողականները միացած են լսողականի և շարժումների բարձրումների հետ: Ստորկանների բարձրումները կապված են տեսողականի, շոշափելիքի և այլ ստվարություններից:

Կարող ենք ասել, Վոր մեր տարբեր զգայարանների ստվարությունները կարող են իրար հետ զուգորդվել՝ կարգելով զանազանագույն կամ բնացիաներ:

2. Նմանությունն աստղիացիա (զուգորդումն)

Հոգեֆիզիկական սրբոցներն իրար հետ կապակցվում են վոչ միայն աստղիություններ, այլև նմանություններ: Մի զրգիս կարող է արթնացնել մի այնպիսի հոգեկան բովանդակություն, Վորի հետ նա չի սպրվել նույն ժամանակում կամ անմիջապես հետո, այլ Վորին միայն նման է Վորոչ կազմերով: Որինակ, ծանոթիս և նրա լուսանկարչական նկարը միասին, իրար հետ չեմ տեսել յերբեք, բայց այժմ նրա նկարը տեսնելով, կարող եմ հիշել նրան՝ այդ յերկու յերևույթի մեջ զոյությունն ունեցող Վորոչ նմանությունների պատճառով: Մի քանի այլ որինակներ. զազային լույսը հիշեցնում է լուսինը, մի մարդու նրմանությունը հիշեցնում է մի այլ մարդու, փչող ցուրտ քամին հիշեցնում է ցուրտ յերկրները, Ստույգյալ սփկիանոսը, վերելից թափվող վտակը հիշեցնում է մի մեծ, մի այլ անց անաս, ջրվեժ կամ նրա նրկարը և այլն:

Նմանությունն զուգորդումը պատճառ է դառնում զանազան գյուտերի, տեղեֆոնի գյուտի հիմքն է ծառայել նյարդային սխտեմի կա-

ուղեգամքը, յուսացող ջրով թեյամանը հիմք է դարձել շոգեմեքենայի գյուտի:

Նմանությունն հիման վրա յեն կապվել զխտությունն ցապախարները. զազայարանների նմանությունները հիմք են ծառայել զխտակումն սխտեմի (զազայարանների կյանքի փիկացիա—որ, կենդանարանությունն սխտեմ): Նույն հիման վրա յեն կապվում սրենքները: Մարդը կենդանուց տարբերվում է նաև նմանությունն զուգորդման նրություններ և զարդացմամբ, նրա մտավոր բարձր ֆունկցիաները հիմնվում են նմանությունն զուգորդման վրա:

Հոգեբաններից մոմանք ուղում են տարբերել մի այլ սեռակի ստուցիացիա ևս, Վորին անվանում են կամարատի (հակազույություն) զուգորդումն: Կոնարատի սրինակներ. լույս—լուսվար, ծախ—սջ, աղմուկ—հանդիս, բարձրահասակ—կարճահասակ և այլն: Սրանց կարծիքով այս զույգերից ամեն մեկի մի աչակն արթնացնում է մյուս ուզակը. սրինակ, թղուկ մարդուն տեսնելիս հիշում ենք հակա մի մարդու, թեև այդ յերկուսին միասին չենք տեսել անցյալում. մեկը հիշեցնում է մյուսին իր մոչ նմանություններ յեր կոնարատ (հակազույգ) լինելով: Այս բացատրությունը ճիշտ չէ. թղուկը հիշեցնում է հակային գրանց մեջ զոյությունն ունեցող նմանությունն պատճառով այնպես, թղուկը միջին հասակից տարբերվում է և մեր մեջ ստաճացնում է արտաստվարություն միտք և զգացմունք, հական ևս տարբերվում է միջին հասակից և նույնպես ստաճացնում է արտաստվարություն միտք և զգացմունք: Թղուկը և հական իրար նման են նրանով, Վոր յերկուսն էլ միջին հասակից տարբեր են և ստաճացնում են արտաստվարությունն զգացմունք և հենց այդ նմանությունն էլ պատճառ է դառնում նրանց զուգորդման: Ըույսը հիշեցնում է խալարը, Վորովհետև կյանքում հաճախ ենք հանդիպել, Վոր լույսին հաջորդի խալարը կամ ընդհակառակն. ուրեմն սրանք իրար աստղիություն են ունեցել: Այս սովորները մեզ պիտի բերեն այն յեղբակացություն, Վոր զոյությունն չունի ջակ տեսակի կոնարատի զուգորդումն, այլ Վոր այդ յերկույթը բացատրվում է աստղիությունն և նմանությունն զուգորդմամբ:

3. Յենթագիտակից աստղիացիա.

Հոգեկան բովանդակությունները կապակցվում են իրար հետ գիտակից կերպով, և մեր արտադրվելիս պարզ գիտակցում ենք, Վոր մեկը կապված է մյուսի հետ և կամ նրանց կապակցությունը չենք գիտակցում, այլ այդ կապը մնում է յենթագիտակից: Այսպիսի մի զեկոք.

մեկն իր սենյակում պարագլխա, հանկարծ, անսպասելի հիշում է մի ծերունու և փոքր աղջկա, փոքր տասնյակ տարիներ առաջ տեսել և Շվեյցարիայի հովիտներից մեկում: Յերկար սրբազաններից հետո համոզվում է, փոքր պատճառը յեղել և այն ծաղկեփնջի մի փոքր տեսակի ծաղկի հոտը, փոքր նա առաջին անգամ զգացել և այն հովտում, ուր տեսել և ծերունուն և փոքր աղջկանը:

Ուրեմն զուգորդման սպառը յեղել և հոտը, փոքր յենթադիտակից կերպով առաջացրել և զուգորդումը: Կատարում են հետևյալ փորձը. մեկին ցույց են տալիս տասը թերթիկներ, փորձնց մեջ տեղը հաստ և մեծ տատերով մի-մի բառ և գրված, իսկ անկյուններում փոքր և բարակ դժերով յայտնական տառի նշան: Յերբ փորձվողին արիչ թերթ են ցույց տալիս փորթի վրա այլ բառ և գրված և ծայրին յայտնական նշան և, նրան ասում են, փոքր այդ բառը տեսնելիս մի այլ բառ արտասանի, նա այն բառն և արտասանում, փոքր գրված և հենց այդ թերթի վրա, փորն ունի յայտնական նույն նշանը: Յերբ հարցնում են պատճառի մասին, թե ինչու այդ բառն արտասանեց, չի կարող պատճառը պարզել, իսկ պատճառը յեղել և յայտնական տառը, փորն անգլխակից յենթադիտակից կերպով ասոցիացիայի սպառ և կապմել:

Վերջիններ նույն մատերիայից շինված յերկու խորանարդ, մեկը մեծ, մյուսը փոքր, բայց համասար ծանրությամբ:

Նախ մեծը և հետո փոքր խորանարդը վերցնողն ասում է, փոքր փորն ափելի ծանր և ինչո՞ւ. յերբ մեկը պատրաստվում է մի բան բարձրացնելու, նա նախորդ փորն շափով լարում և իր մկանները, ծանր բանի համար ափելի շատ, թեթևի համար՝ ափելի քիչ: Փոքր խորանարդ վերցնողն ասում է յարում, փորով հետ թեթև և յենթադրում, բայց վերցնելիս ափելի ծանր և թվում, քան սպասում էր և րնկնում և մյուս ծայրահեղություն մեջ՝ համարելով այդ ափելի ծանր, քան մյուսը: Նշանակում և գիտակցության չեմքի յետևը տեղի յենթացել ասոցիացիայի պրոցես, փոքր սակայն ազդում է գիտակցության վրա: Մինչև հինգ տարեկան յերկրան չի յենթարկվում այս իլլյուզիային, փորով հետ կյանքի յրթի փորձը գեո նրան պակասում է:

Ըմբռնման վրա ազդող ապստրոֆիկան միշտ էլ գիտակից կերպով չի ազդում բմբռնման վրա, այլ մեծ մասամբ յենթադիտակից կերպով, մեկն իր հին փորձի միջոցով մի առարկա մի փորն կերպ և բմբռնում, առանց գիտակից կերպով հասկանալու, փոր հին փորն և արդատեղ գեր կատարել:

4. Արտափն և ներփն ասոցիացիաներ.

Հոգեկան բովանդակություններն իրար հետ զուգորդվում են միշտ էլ ըստ առնթերության և նմանության, բայց այս յերկու որևէքների համաձայն կապակցվող բովանդակությունների կարևորության, արժեքի և կապի ընդթի տեսակետից տարբերվում են իրարից: Նայած այդ կապերի ընդթի ներքին արժեքին ասոցիացիաները լինում են՝ ներքին և արտաքին:

ա) Արտափն ասոցիացիա. Արտաքին ասոցիացիայի ողակներն իբրար հետ կապված են պատահական, վրչ էյական, մակերևութային կապերով, յերբ յերկու ազդումներ պատահականորեն ազդվել են առնթեր կամ իրար նման են արտաքին—պատահական հատկանիշներով, զուգորդվում են իրար հետ, որինսակ. սուսն—սեղան, սենյակ—հատակ, ծառ—գյուղացի (մոտը կանգնած է յեղել). նույն ձևով իրար հետ կապվում են նմանահնչյուն բառերը, փոր իմաստներով մոտ չեն իրար. որ. կերպ—գերբ, լույս—կույս, լուր—լուս, տուն—չուն և այլն:

բ) Ներփն ասոցիացիա. Այս դեպքում հոգեկան բովանդակություններն իրար հետ կապակցվում են ներքին—խորը, արամարանական կապերով՝ հիմնված նմանության, կախվածության, յենթարկվածության և այլ անհրաժեշտ հարաբերության վրա. որ. հրդեհ—կայծ (կայծը հրդեհի պատճառ), շարժում—հարված (հարվածը շարժման պատճառ), ձի—խոտակեր (ձին յենթարկված և «խոտակեր» դադարաբին), մետաղ—պղինձ (մետաղն ընդգրկում է իր մեջ պղինձը), մարմին—մեքենա (իրար վերաբերմամբ ունեն խորը նմանություն):

5. Ազատ և պայմանավորված (դետերմինացիայի յենթարկված) ասոցիացիաներ.

ա) Ազատ զուգորդումներ. Այս ձևի զուգորդման շղթաների ողակներն իրար հետ կապակցված են առնթերության և նմանության հիմունքներով. բայց ազատ զուգորդումներ ենք ասում նրա համար, փորով հետև մեր վորոշումը, մեր ցանկությունն ու վճիռն այստեղ գեր չունեն, մեր զուգորդման շղթաները չեն պատում մի հիմնական առանցքի, նպատակի շարժը, այլ այդ ողակներն իրար են հաջորդում ազատ, մի տեսակ քմահաճ ձևով, յատանց մեր կամեցողության և ծրագրի. որինսակ, յերբ մի գրգիռ պատճառ և դառնում, փոր առանց մեր ցանկության այդ գրգռի հետ կապված բովանդակությունները վերհիշվեն, կամ յերբ միտքը «թափառումներ» է անում և հետո յենք զգում, փոր մեր մտքերը շատ հեռու յեն գնացել, կամ յերբ մեկը մի բառ և

22

լում և մի սլաւասխան բառ և արտասանում, ինչ այդ բոլորին բերանն
և գալիս, առանց մտածելու և այլն: Այս դեպքում անհատն իրեն պատ-
սիվ է դրում և զուգորդումներն իրար մեքենայորեն են հաջորդում:

բ) Պայմանավորված ասոցիացիա. Այստեղ կա մի նպատակ, մի
առանցք, վորի շուրջը պտտում են զուգորդման շղթաները, ինչ այդ-
հիմնական նպատակին, վորոշմանը չի համապատասխանում, դուրս է
նետվում գիտակցութունից, ինչ համապատասխան է, նա յե զիտակ-
ցաբար վերհիշվում, այս դեպքում անհատն ակտիվ վերաբերմունք ու-
նի դեպի իր մտայնոր աշխատանքը, որինակ, ջանք թափել վերհիշելու
մի բավական մոտացված դեպք, մի կարևոր փաստ, գրքից այս կամ այն
կտորը, մի ցիտատ (վկայութուն), մի որինակ և այլն, այսպիսի աս-
սոցիացիաների ոգնությամբ աշխատում ենք վճռել մի խնդիր, յուսա-
բանել գիտական մի հարց, ծրագրել ներկա և ապագա մեր անելիք-
ները, և այլն:

Ամեն մի անհատի մեջ կան ասոցիացիաներին ուղղութուն տվող
(դետերմինացիա անող) հիմնական արամադրութուններ (տեղեկոց-
ներ), վորոնց մասին կիտսենք ստորև:

6. Զուգորդման սկիզբը և ընթացքը.

Զուգորդման համար անհրաժեշտ են մի քանի բովանդակութուն-
ներ, ամեն մի զուգորդում պետք է ունենա մի յեղակիտ, զուգորդման
յեղակետ կարող են դառնալ արտաքին գրգիռները, վորոնք պատճառ են
դառնում, վոր վերհիշվեն նրանց հետ կապված հին բովանդակութուն-
ները, յեղակետ կարող են դառնալ գիտակցության մեջ արթնացող
նույնիսկ պատահական մտապատկերները, մեր վորոշումները և այլն:

Այժմ խնդիր է առաջանում, թե ինչու նույն ժամանակում մարդու
վրա ազդող գրգիռներից և գիտակցության մեջ դուրս յորացող մտա-
պատկերներից շատ-շատերն անհետ կորչում են, զուգորդման շղթա չեն
առլիս, իսկ ուրիշների հետ կապվում են զուգորդման շղթաներ, կամ
ինչու միևնույն գրգիռը մի անգամ յեղակետ է դառնում զուգորդման,
իսկ մի այլ անգամ զուգորդում չի տալիս: Այս յերևույթի բացատրու-
թյան պատճառները հետևյալներն են.—

ա) Այն գրգիռն է զուգորդման սլաւառ դառնում, վորը մյուսներ-
ը համեմատությամբ ավելի ուժեղ է (ինտենսիվ). ուժեղ գրգիռը յետ
և մղում մյուսներին, վորով նպատավոր պայմաններ է ստեղծվում,
վոր նրա հետ կապված զուգորդումներն արթնանան:

բ) Ուշադրության առարկա դարձած բովանդակությանն ավելի
ավյալներ ունի զուգորդման յեղակետ դառնալու, վորովհետև գիտակց-

վում է ավելի պարզ ու վորոշ և դրա համար էլ նրա հետ կապված ս-
ղակներն ավելի տվյալներ ունեն վերհիշվելու և դրա համար էլ մի բան
հիշելու համար մեր ուշադրութունը կենտրոնացնում ենք այդ բանի
վրա:

գ) Հոգեկան մի բովանդակության զուգորդման յեղակետ կարող է
դառնալ նայած թե նա ինչ չափով է կապված գգացմունքի (եմոցիա)
հետ, ինչ չափով են մոտ մեր հետաքրքրության, կենսական շահերին և
ապագիցիացիաներին: Այս տեսակետներից անտարբեր գրգիռները սո-
վորաբար զուգորդումներ չեն տալիս:

դ) Գրգիռներից մեկն է զուգորդման յեղակետ դառնում, վորովհե-
տև ավելի համապատասխան է մեր որդանիքով և գիտակցության արվ-
յալ ներկա վիճակին: Լավ և վատ տրամադրության մեջ լինելը, մի
բանով դրազված կամ չդրազված, գրգռված կամ խաղաղ և այլ վիճակ-
ներում լինելը պատճառ է դառնում, վոր այս մոմենտում զուգորդման
յեղակետն այս ինչ բանը դառնա և վոչ այն ինչ բանը:

Յեղակետի խնդիրը չի պարզում զուգորդման շղթաների ընթացքը,
պետք է այժմ պարզել այն հարցը, թե ինչու մի յեղակետ հաջորդում
են վորոշ տեսակի մտապատկերներ մի դեպքում, ուրիշ տեսակի մտա-
պատկերներ մի այլ դեպքում: Այս խնդիրը պարզելու համար պետք է
նշել այն, վոր հոգեկան ամեն մի բովանդակութուն, որ «տունը»
կապված է բազմաթիվ, նույնիսկ հարյուրավոր այլ բովանդակու-
թյունների հետ. տուն—բակ, տուն—շուն, տուն—ճարտարապետ,
տուն—կահ-կարասիք, տուն—աղյուս, տուն—տան նկար, տուն—մարդ
և այլն:

Այժմ խնդիր է, թե յերբ «տուն» մտապատկերն արթնացավ մեր մեջ
և յեղակետ է դառնալու զուգորդման շղթայի, նրան զուգորդված բող-
մաթիվ մտապատկերներից վորը պետք է հաջորդի, վորովհետև մեր
առօրյա փորձից հայտնի յե, վոր մի անգամ «տուն» մտապատկերն
արթնացնում է ճարտարապետ և շինարարութուն մտապատկերները,
մի այլ անգամ կահկարասիքներ, մի ուրիշ անգամ մարդունը, և այլն:

Մի յեղակետից զուգորդման այս և վոչ այլ ողակին և շղթային ենք
անցնում հետևյալ պատճառներով:

ա) Յեղակետից անցնում ենք այն ողակին, վորը շատ ուժեղ և սերտ
է կապված այդ յեղակետի հետ՝ սպափորության ուժեղության պատ-
ճառով (որ «սպանութուն» բանն արթնացնում է այն սպանության
դեպքը, վոր մարդ առաջին անգամ տեսել է և ուժեղ ցնցվել):

բ) Յեղակետից այն ողակին ենք անցնում, վորը մոտ ժամանակում
է կապվել յեղակետի հետ, նրանց կապը դեռ թարմ է ուժեղ է:

դ) Յեւակեալից անցնում ենք այն ողակին, վորն ավելի ուժեղ և կայրված գգացմունքների հետ, քան մյուսները:

դ) Այն ողակին ենք անցնում, վորը յեւակեալի հետ միասին հաճախ և կայրակցված ապրվել, նրանց միասին ապրվելը հաճախ և կրկնվել կրկնութունն ամբողջում և կայր:

յե) Նայած թե յեւակեալին հաջորդող ողակներն վորքան համապատասխան են մեր ներկա վիճակին, նայած թե մեր անցյալ փորձի վոր մասովն և զբաղված մեր գիտակցութունն այժմ. որինակ, դասաստութունից առաջ և հետո հնչվող զանգի ձայնը տարբեր զուգորդումների պատճառ և դատնում: Միայն արտաքին գրգիռները չեն պայմանավորում մեր զուգորդումների ընթացքը, այլև ներքին սուբյեկտիվ վիճակները. այս յերկուսի փոխհարաբերութեամբ և պայմանավորված զուգորդման ընթացքը: Արտաքին գրգիռները, մեր որդանական և հոգեկան կարիքները—պահանջները, հակումները, վորոշումները, անցյալի փորձը—ապրելից պայմաններն իրար վրա ազդելով՝ ուղղութուն են տալիս զուգորդման շղթաներին:

զ) Չուգորդման շղթաների ընթացքի վրա ազդում են նաև յեւակեալից (անգիտակից) վիճակները, այսպես կոչված զուգորդման «ննչված կոմպլեքսները»:

Մարդու վրա ազդող գրգիռները, ինչպես և նրա ներքին վիճակները, սովորաբար արտահայտութուն են դառնում զանազան օճակների միջոցով, բայց պատահում են նաև այնպիսիները, վորոնք հնարավորութուն չունեն դուրս արտահայտվելու շատ ներքին—ինտիմ բնույթ ունենալու կամ սոցիալական միջավայրին անհամապատասխան լինելու պատճառով, զբա համար դրանք դուրս մղված են լինում գիտակցութունից և մնում են յենթագիտակցի շրջանում և զբա համարել կոչվում են «ննչված կոմպլեքսներ»: Գիտակցութունից դուրս մղված այս կոմպլեքսները պատկերվում չեն մնում, թեև սրանք զբաղված են նորմալ ձևով արտահայտվելու հնարավորութունից, բայց և այնպես ազդում են գիտակից կյանքի և գիտակից սոցիալացիաների վրա: Որինակ, կրոնական մի մարդ կրոնի թունդ հակառակորդ և դատնում, վորովհետև իր նշանածի հետ ամուսնանում և մի ուրիշ ավելի թունդ կրոնական մարդ:

Կնատեցութունը հաճախ հետևանք և սիրո մեջ անհաջողութան և սեռական անբավարարվածութան: Ֆրիդրիխի մի վորոշ թերութուն անգիտակից կերպով ազդում և մարդու վարվեցողութան վրա: Այս ճնշված կոմպլեքսների ազդեցութան լուծ պատճառները մենք աշխատում ենք գիտակցութունից դուրս վանել, վորովհետև պատկերվում չեն րե-

լում մեզ, ամաչում ենք շրջապատից և նրա տեղը դնում ենք ավելի պատվավոր և մեզ և շրջապատի համար ավելի լուրջ համարված պատճառներ (որ. կնատեցութան պատճառը համարում ենք մեր լուրջ ուսումնասիրութան արդյունք, թեև նա անհաջողութան հետևանք է): Տեսնում ենք, վոր անգիտակից ճնշված, ինչպես և ճնշված կոմպլեքսներն ազդում են մեր զուգորդումների ընթացքի վրա:

7. Պերսեկեացիա.

Յերբեմն մեզ հալածում և մի վորևե յերգի մոտիվ, մի վորևե նախադասութուն, վորևե բառ կամ մտապատկեր: Սրանք առանց նկատելի պատճառի ու առիթի, առանց նկատելի զուգորդման ողակի արթնանում են գիտակցութան մեջ, մոռացվում, բայց շուտով ելի յեն արթնանում, նորից մոռացվում, այդ գրութունը յերբեմն տեսնում և բավական յերկար ժամանակ: Սրանք ասոցիատիվ կապերի մեջ չեն այն բոլորի հետ, ինչ տեղի յե ունեցել մեր գիտակցութան մեջ վորք ինչ առաջ կամ այժմ:

Նկատված և, վոր այնպիսի ապրումներն են ընդհանրապես այսպիսի պերսեկեացիայի յենթարկված, վորոնք սկզբնապես ապրվել են ուժեղ, մեզ անհանգստացրել, հուզել, հետաքրքրել են:

Պետք է յենթադրել, վոր պերսեկեացիայի պատճառն աննկատելի, յենթագիտակից զուգորդումներ են և կամ ուղեղի մեջ տեղի ունեցող այս կամ այն մասի ուժեղ գրգռվածութունը, վորը կարող է հետևանք լինել արյան զեպել գլուխը դնացող հոսանքի ուժեղացման, ուղեղի ջերմութան, նյութերի փոխանակութան պրոցեսների փոփոխութան, թուլների ներգործութան և այլն:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

I. Հիշողութուն

1. Հիշողութունը պայմանավորված է ուղեղի ի՞նչ տեսակ հասկանիչներով:

2. Վորոնք են վերարտադրութան (վերհիշման) բովանդակութունների խեղաթյուրման պատճառները:

3. Ի՞նչ առանձնահատկութուններ ունի մանկան վերարտադրութունը:

4. Ի՞նչ էք հասկանում հիշողութան ծավալ, տեղութուն, արագութուն և բազմակողմանիութուն—միակողմանիութուն զազափարների տակ:

362.

15
<hr/>
5-16